

Irodalom

Nemes Nagy Ágnes:
Szó és szótlanság
Ősszegyűjtött esszék I.

„A kötet olvastán egyre inkább úgy érzi magát az ember, mintha olyan klíma alá, a tengerszint fölötti magasság olyan fokára jutott volna, ami az élet természetes közege.” — Ezt Nemes Nagy Ágnes írja a francia esszé klasszikusainak tanulmánygyűjteményéről, amelyet Gyergyai Albert válogatott, vezetett be és „kis irodalomtörténet”-nek értékelt jegyzetanyaggal egészített ki. De ez a mondat ráillik Nemes Nagy Ágnes összegyűjtött esszéinek első kötetére is, amely az 1975-ben megjelent *64 battyú* és az 1982-ben megjelent *Metszetek* című könyveinek anyagát tartalmazza, mindössze annyi változtatással, hogy az *Irodalmi szénaboglya* című fejezetben adja közre az első kötet *Napló* című fejezetét. A szerző a kortársi líra élő klasszikusainak egyike, verseiről az olvasói vagy hallgatói élmény felidézésén kívül tanulmányok sora jut az eszünkbe, amelyek kivételes tartalmi és formai gazdagságukat, eszméi, érzelmi és formai szépségüket méltatják. Minden írása érdekes, izgalmas. Csodaszépen írja meg élményeit, vívódásait, a nyelvről szóló munkahipotéziseit, panaszait és dicséreteit, a szóval és a szótlansággal vívott küzdelmeit. Aki néha kiemeli a fejét a verssel való foghyatlan foglalatosságából — Nemes Nagy Ágnes jellemzi így saját tevékenységét —, s különféle kérdésekre keres választ, töprengéseit megosztja velünk. Például a szó és az alany, a jel és a tárgy közötti távolságról, arról, hogy „hogyan lehet az érzéketlenség üzeneteit átcsempészni a szavak (...) testetlenségén”? Vagy az élmény és a nyelvi közlés találkozásáról. Az ihletről. A versmegtartó és versfejtő beidegződéseinkről. A mai versről. A közérthetőségről. A műfordítás megfontolásairól, hasznáról, kiemelkedő magyar gyöngyszemeiről. A már számára is legendaként ismert Nyugat című folyóiratról. A könyvtári szakirodalmat szülő problémáiról, a költői képről. (Ez a

tanulmánya a kötet egyik kiemelkedő írása, a szakirodalomnak is nyeresége. Briliáns fejtegetéseket oszt meg velünk a szavak divatjáról, a vers mértanáról, a magyar jambusról, a hasonlatokról. És bár egy helyütt azt állítja ezekről az eszmeifuttatásairól, hogy „stilisztikai vetületet rajzolt, nem irodalomtörténetit”, ezt meg kell cáfolnunk, hiszen az irodalomtörténet sem tudott és tud többet mondani ezekről az elméleti kérdésekről, mint ő, a kivételes képességű alanyi versíró.

Írók, arcok címen néhány nagyon kedves alkotójáról, azok egy-egy művéről, kötetéről olvashatunk: Rilkéről, Kazinczyról, Kassákról, Füst Milánról, József Attiláról, Rónay Györgyről, a francia esszéirodalomról, Hajnal Annáról, Székely Magdáról, Verne Gyuláról és a tudományos-fantasztikus művekről, Jókai Mór egy megfilmesített regényéről és egy Pasolini-filmről. Az utóbbi két évtizedben kiadott esszékötetek szinte mindegyikében találunk efféle tematikus anyagot, többnyire ez a fejezet a legizgalmasabb bennük, a legtöbb ismeretet, kapcsolattörténeti újdonságot, hagyományhoz kötődést, örökség-felvállalást az ilyen típusú részekben találjuk. Nem alkalmi megemlékezések ezek, nem felületes vázlatok, hanem nagyon őszinte, hiteles önvallomások. Mindegyiknek van egy vagy több olyan felismerése a választott szerzőről vagy műről, amelyet ezentúl minden irodalomtörténetnek figyelembe kell vennie. Egyetlen példaként a *Film, a 18. századból* című írást hadd emeljem ki. Sajnálatosan kevés Kazinczytanulmányt ismer a magyar irodalomtörténet és esszéirodalom, e nagy hatású klasszikusunkról nem írtak monográfiákat, életműve teljes feltárása, jelentőségéhez mért bemutatása még várat magára. Ez is hozzájárul Nemes Nagy Ágnes írásának jelentőségéhez, de nem ez a legfőbb érdeme. Hanem az a mód, az a bravúros képesség, amellyel közel tudja hozni a mai olvasóhoz Kazinczy *Fogságom naplója* című művét. Utánozhatatlan. Nemcsak a Kazinczy-mű „kivételes ajándék az olvasónak”, hanem ez a mindössze hat lapnyi, tömör kisesszé is. S ugyanilyen kivételes szellemi ajándék a kötetben szereplő hét verselemzés is.

Az *Életrajzi képek* a szerző megismeréséhez segítenek hozzá, a tőle megszokott módon, súlyos, filozófikus gondolatok és jókedvű önirónia, önélettrajzi tények és szakmai gondok elegyítésével.

Van még egy fejezet a kötetben, amelyet a magyar nyelv szerelmesei, a költői mű születése iránt érdeklődők fognak lelkesen olvasni. Az *Irodalmi szénaboglya* röpke kis írások gyűjteménye. Szellemes szöveftések, párhuzamok, vonzalmak, élménytöredékek, tények-érzelmelek, gondolatok villannak fel itt szikrázó-szép mondatokban.

A Rónay Györgyről szóló *Asztal és kenyér* című esszéből tudjuk, hogy kettőjük beszélgetéseiben a „minőség mérhetősége” foglalkoztatta őket, amint írja: „a tetszésen, nemtetszésen túl ezt az abszurditást kergettük, vadásztuk a mesterség labirintusaiban.” Nemes Nagy Ágnes e kötetével bennünket is elkalauzol az irodalom csodálatos labirintusain. Érdemes vele elindulni.

R. Takács Olga

Dávidházi Péter: „Isten másodszülöttje” (A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza)

„Uraim, le a kalapokkal” — valójában így, régimódi felszólítással kell kezdenünk ismertetésünket, mivel igazi filológust, a szó legjobb értelmében vett eszmetörténészt, az irodalmi gondolkodás avatott, sőt — tárgyyszerűen szólva — *beavatott* képviselőjét üdvözölhetjük az Arany János-, Erdélyi János- és angol irodalmi kutatásairól, műfordításairól (Shakespeare-szonett, Byron-költemény) ismert, már nem egészen *iffjú*, de még *elég fiatal* Dávidházi Péterben. Le a kalapokkal, mert újszerű mű született, újszerű vonalvezetéssel jelöltetik ki a magyar—angol, magyar irodalmi—világirodalmi kapcsolatok egy jellegzetesen magyar útja. S még egyszer le a kalapokkal, mert a merésznek tetsző kísérlet sikerült: az irodalmi kultusznak nemcsak természetrajza, hanem lélektana, nemcsak fejlődéstörténete, hanem művelődéstörténeti hozadéka bomlik ki előttünk, széles és alapos elméleti fejtegetésekkel együtt. Szó esik a magyar Shakespeare-fordításokról és azok visszhangjáról, de még inkább arról, miképpen vezetnek a szakrálissá váló, szókincsében és szakkifejezéseiben a vallási szertartásokat idéző Shakespeare-bálványozáshoz azok a törekvések, amelyek főleg a német példákon felbuzdulva, ám olykor az eredeti (angol) anyagból is merítve, egy valóban zseniális szerző léteit és utóéletét ismertetik az olvasókkal. Miképpen lesz

esztétikai méltatásból kritikátlan elismerés: valójában egy, a hagyományok révén rögzült, kodifikálódott olvasói és színházlátogatói viselkedési forma histórikumát kapjuk. Shakespeare-ünnepségek és fordítói vállalkozások intézményesült formái által lesz a beavatásból mitizálódás; hogy eljussunk a bálványombolás nagy hatású epizódjain keresztül a szekularizálódás korszakába. Közben, nem mellékesen Vörösmartyról, Petőfiről, Aranyról, Móricz Zsigmondról, Nagy Lajosról és Németh Lászlóról tudunk meg többet (sajnálatos módon az ebbe a sorba tartozó Márai Sándor kimarad a Shakespeare-kultusz papjai közül!), és ezenközben egyszerre kapjuk meg a különféle periódusok hivatalos intézményeinek rajzát egy bizonyos aspektusból és az irodalmi élet jellegzetességeinek átvilágítását is.

Dávidházi Péter sokatmondóan és újszerűen jár utána annak, miképpen függ össze kultusz és kultúra (etimológiailag és az összefüggések magasabb síkján); és megállapításai szerint egyik a másiknak sok szempontból előfeltétele. Nem engedékeny, hanem megértő azokkal, akik rosszul leplezett sznobizmusból idomulnak a Shakespeare-szertartások színházi változatához; ám ugyanilyen elszántsággal védelmezi azokat is, akik a kultusz kiüresedése, tartalmatlanná válása miatt egy társadalom körképének vallják a Shakespeare-kultuszt. Ez a kiegyensúlyozottság érzékelhető a nem „ragyogni”, hanem *basználni*, azaz értelmezni akaró esszényelvben, amely olykor fanyar humorral jelzi szerzője távolságtartását és elnéző magatartását a még oly külön megnyilvánulásokkal szemben is. Dávidházi sok mindent vállal: elsősorban azt, hogy az emberekben a felvilágosodások ellenére is ott lappangó, majd időnként elemi erővel feltörő, nemesebbcsodálatra méltó iránt ébredt vágyat a világi kultuszok kialakulásának történetében mutassa be, és ehhez az elhatározáshoz talált megfelelő tárgyat: Shakespeare magyar fogadtatása történetében. S bár a recepciókutatás az összehasonlító irodalomtudomány régi diszciplínája, az a tény, hogy a mítoszkritika módszereivel szembe-síti az utóélet-elemzést, új módszert igényel. Hiszen most már nem elsősorban az kerül szóba, hogy ki mikor mit írt Shakespeare-ről, hanem az, miképpen és miért, s ez miféle társadalmi érintkezési-viselkedési forma kikristályosodásához vezetett. Tehát nem az adatok hierarchizálása által bomlik ki egy folyamat, hanem a kultuszt lényegénél megragadva, a vallássá válás és a rítusváltozatok stációi kutatásának lehetünk tanúi. S hogy mennyire nem önkényes a szerző e jól választott szempontja, azt a bőséges idézetanyag igazolja, például a straffordi magyar zárán-dokok leírásairól szóló beszámoló.